

EESTI MATUS

Draamateater

Andrus Kivirähk

EESTI MATUS

suvine etüüd kahes vaatuses

2002

lavastaja Priit Pedajas

kunstnik Pille Jänes

valguskunstnik Airi Eras

etenduse juht Kadri Tammiste

Esietendus 8. juunil 2002 suures saalis.

Uuendatud koosseisu esietendus

5. novembril 2017 suures saalis.

Andres

Lee

Maret

Sass

Iida

Karla

Tiina

Indrek

Tiit

CRISTOPHER RAJAVEER

MARTA LAAN või

LIISA SAAREMÄEL

KERSTI KREISMANN

ALEKSANDER EELMAA

ESTER PAJUSOO

TÕNU KARK

MERLE PALMISTE

MARTIN VEINMANN

TÕNU OJA

ARMAS ISAKOHAKENE

Martin Körber, 1862

Vaikne, kena kohakene
kõige kallim surmani.
Armas isamajakene
minu meeles alati.

Minu isamajakene,
linnupesa sarnane,
Siiski kui üks linnukene
igatsen ta järele.

Seal mind ema ilmal' toonud,
seal mind kandis käte peal,
seal ta mind on õpetanud,
oh sa helde ema meel!

Selge allikas seal jookseb,
Sealt ma lapsepõlves jõin.
Kenas koplis paju õitseb,
Sealt ma pajupilli tõin.

Kena sirge kask seal seisab,
Sellest magust mahla jõin.
Pihlapuu seal õues õitseb,
temast magust marja sõin.

Vaikne, kena kohakene
kõige kallim surmani.
Armas isamajakene
minu meeles alati.

Pihlapuu seal õues õitseb,
temast magust marja sõin.

Vaikne, kena kohakene
kõige kallim surmani.
Armas isamajakene
minu meeles alati.

Päike lähenes silmapiirile, seistes sedavõrd madalas, et enam ei ulatunud valgustama ei märke ronivat hobust, kes puutelgedega vankrit vedas, ei vankril istuvat noort naist ega ka ligi kolmekümmelist meest, kes kõndis vankri kõrval. Varsti jõudsid teelised mäerinnakul nii kõrgele, et päikeses helendama löid mehe nägu – laiavõitu, tugevate lõuapäradega, terassilmadega, lühikesse, kuid tiheda musta habemega –, naise nukrad silmad, hobuse look ja hobuse kikkis kõrvadega pea.

„Seal ta ongi, see Vargamäe,“ lausus mees ja näitas käega üle soo järgmise väljamäe poole.

[---]

Algas töö, algas eluaegne töö, algas töö, millest pidi jätkuma isegi tulevate põlvele. Sest olgugi et peremeesainult paar kuud oli abielus, mõtles ta ometi juba järeltuleva soo peale; tähendas ju abielu temale eelkõige lapsi. Ehk kas maksis Vargamäele elama asuda mõttega, et pärast sind talitavad siin võhivõõrad inimesed? Ei, seda mitte. Selle mõttega oleks võinud ükskõik kuhu minna, mitte aga Vargamäele tulla. Andres tundis, kuidas omandatud maalapp tekitas kohustusi, millest ei või loobuda, kui oled aus inimene. [---]

Ühte paneb Andres tähele: kunagi ei ole tehtust küllalt, kunagi ei saa himu täis. Üks kavatsus sünnitab teise, üks töö kisub endale teise järele. Hakkad põldu, heinamaad ja karjamaad parandama, siis on loomulik, et suurendad ka karja, sest muidu on eelmisel tööl vähe mõtet. Aga suurem kari nõuab avaramaid karjalautu, vanad ei kõlba enam.

Paremini haritud ja väetatud põllud annavad rohkem vilja, aga seda ei jõua enam kuivatada vanas

väikeses rehetoas, sussitad aina jõuluni. Teed sa aga rehetoa suuremaks, siis ei kõlba ka reiaalune enam, sest ahe ei mahu sinna pahmana põrandale. Lõpuks aga korjab teri sedavõrd palju, et need ei mahu vanasse aita, sest juba tänavugi on kõik salved laeni, kõik kirstud kaaneni ja kõik kotid pakatamiseni täis. Hakka kas või ainult selleks müüma, et ruumi saada.

Nõnda peaks maha kiskuma kõik vana ja ehitama asemele uue ja suurema, alates eluhoonetega ja lõpetades kõlguse ja aganikuga. Peaks tegema uue Vargamäe, oma Vargamäe. Aga kust võtta see jõud, millega katta kulud?

Andres mõistis, et kui tõsiselt mõtlema hakata, siis ajab Vargamäe nagu hirmu peale, sest tema on nii suur ja vägev ning tema nõudmised oleksid nagu tõepoolest mõne jumala nõudmised. Neid ei jõua ükski surelik täita. Sellepärast katsus ta võimalikult vähe mõelda ja aina teha, et poleks suuri mõtlemisi.

A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ I osa

2002 - esietendus 8. juunil järgneva koosseisuga:

Andres – Jan Uuspõld

Lee – Külli Teetamm

Maret – Kersti Kreismann

Sass – Aleksander Eelmaa

Iida – Ester Pajusoo

Karla – Tõnu Kark

Tiina – Merle Palmiste

Indrek – Martin Veinmann

Tiit – Lembit Ulfsak

Lee rolli mängis kõige kauem Külli Reinumägi, lühikest aega ka Kleer Maibaum-Vihmar.

Etenduse juhid on olnud ka Mall Hansen ja Johannes Tammsalu.

2003 – suvetuur kuueteistkümnel Eesti vaba-õhulaval.

2005 – 100. etendus 23. veebruaril; ootamatult ilmusid lavale ka lahkunud vanaisa kooliõed, kellest tekstis vaid juttu kui kes teab kust peielauda ilmunud napsivõtjatest – kolmikut kehastasid Ülle Kaljuste, Ita Ever ja Mari Lill.

2005 – etendus Riias Balti nüüdisteatri festivalil „View 2005“, lavastus pälvis žürii preemia.

2006 – 10. novembril külalisetendus Moskva Väikse Teatri 250 aasta juubelipidustustel

2007 – novembris kaks etendust Soome Rahvusteatri.

2007 – 150. etendus 30. septembril; seekord ilmus lavale ka matuseorkester, kes peielauas üha pidusemaks muutus ja kellele haua juures mängitud lugude eest tasuti üha uute viinapudelitega; pillimehi kehastasid Margus Prangel, Tiit Sukk ja Taavi Teplenkov.

2010 – etendus Andrus Kivirähki nädalal tema 40. sünnipäeva puhul.

2013 – 200. etendus 26. oktoobril; teatrirahvas tühendas pisut oma keldreid-sahvreid ja nõnda kogunenud moosilaar oli fuajees ilusas puhvetis väljas kõigile vaatajatele lahkesti kaasa võtmiseks. Etenduse lõpus astus lavale ja tänas näitetruppi aga omavalmistatud moosidega üks haruldaselt truu teatrivaataja (Raimo Passi kehastuses), mees, kes näinud kõiki kahte sadat etendust!

2015 – 31. märtsil ja 1. aprillil külalisetendused Kuopio Linnateatris

2017 – 5. novembril kolme uue osatäitjaga taasesietendus pärast rohkem kui aastast mängupausi.

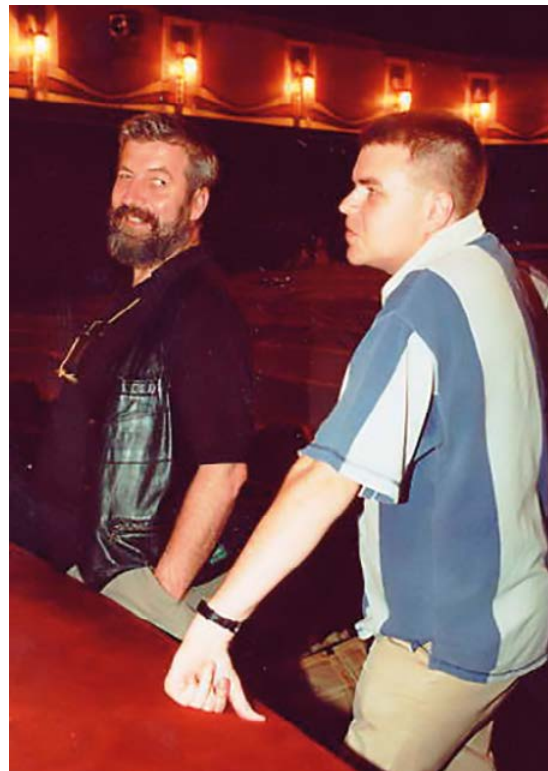

Kui 2012. aastal täitus „Eesti matusel“ 10 lava-aastat, rääkis lavastuse kunstnik Pille Jänes, kuidas kujunduse põhiraskust kandvad puuriidad vahepeal papist puuvirnadeks said ning siis taas puuriidad päris puuvirnadeks.

Esialgne plaan, mille lavastaja Priit Pedajas välja käis, oli mängida „Eesti matust“ õues Keila-Joal, mitte küll lossis endas, vaid valitsejamaja küljel. Seejuures oleks lavastuses kirjeldatav peielaud paiknenud majas sees ja publikule avanenud lugu läbi majataguse, kuhu lauast tõusnud tegelased oma asju klaarima tulevad. Keila-Joa peamine eelis oleks olnud see, et koht oli Draamateatril „Aristokraatide“ mängimisega just hästi sisse töötatud, kantud n-ö teatripubliku kultuurilis-geograafilisele kaardile. Mingit sisetist seost sel paigal näidendi ainesega poleks olnud, kuid kasutada oleks saanud reaalselt hoonet koos reaalsete sissekäikude ja akendega.

Pedajase teine idee oli mängida „Eesti matust“ oma suvekodu õuel, kus lavastus oleks omandanud teatava filmiliku tõepärasuse: tegevuse oleks saanud viiagi reaalselt puuriida taha (nagu see autoril kirjas), peielaua teha sinnasamasse õue ja lauas toimuva haarata paralleelselt tegevustikku. Mõte oli erilise realistliku elamuse saavutamiseks panna ka publik pikkade laudade taha istuma, nagu näitlejatest peelisedki.

Olude sunnil aga otsustasime lavastuse välja tuua siiski teatrimajas, Eesti Draamateatri suures saalis. Siin ei olnud enam mõttekas apelleerida täienisti realistlikule maailmakujutamisele, oli vaja lisada veel mingi võõrandatus, muu mõõde. Lavastus ja lavakujundus ongi loodud

karikatuurina elust eesti külas, kus olulised int-riigid toimuvad mitte avalikult (antud juhul peielauas), vaid kusagil pinutaguses. Kuna näidendi tegelased ägavad läbi tüki vabatahtlikult võetud kohustuste ja lõppematu töökoorma all, sai lava liigendavaks ja tegevuskohti lihtsa joonise alusel organiseerivaks metafoorseks elemendiks pikk puuriit, mis perspektiivis kahaneb nagu kaugusse kadudes. Puuriit, mis sisaldab umbes 10 ruumi-meetrit materjali, sai laotud ehtsatest lepalgudest, kuna oluline osa lavastuse tegevustikus on reaalsel puulõhkumisel. Lavakujunduse stilistika

kannab endas Jaan Oadi tüüpi naivistlikku kujutamislaadi, mis kõige paremini tuleb esile kostüümi- ja grimmikujunduses. Oluline detail selles on ka romantilises võtmes maalitud taevaskoos tupspilvedega, mis ripuvad tamiili abil taevafooni ees. Algselt oli lavakujunduses ka kaks liikuvat pilve, mis tillukese mootori abil tasakesi ujusid üle lava (mootorid paraku ei osutunud piisavalt töökindlateks, mistõttu on teater neist pilvedest hiljem loobunud). Kuna hiiglaslik puuriit meenutas mõnele näitlejale populaarset „Puuriida laulu“, tekkis mul mõte illustreerida lava veel mõnede lauludele viitavate detailidega, millest enim nähtaval on kolm kunstlikku pääsulindu, kes istuvad laval puuriida kohal traadil.

Suvel 2003 otsustas aga teater „Eesti matusega“ mööda vabariiki tuurile minna, mispuhul tuli luua lavakujundus, mis oleks hõlpsalt transporditav. Kümme ruumi puid ei olnud puht füüsiliselt võimalik igas mängukohas üles laduda, ka polnud juurdepääs vabaõhulavadele enamasti nii hea, et oleks saanud kasutada ratsatel raame, mis teatris puuriita koos hoidsid. Et aga lavastus oli juba sisse mängitud, oli oluline säilitada kehtivad liikumisjoonised ja tegevuspaigad. Nii ei jäänud mul muud võimalust, kui luua lavakujundus täiesti lamedatest maalitud dekoratsioonielementidest, mis kujutasid ühelt poolt lavastuse fiktsionaalset ruumi ehk sama külamaastiku pinutagust, teisalt aga ka lavastuse kujundust teatrimajas. Kõnekas on asjaolu, et maainimesed, kes rändetendusi vaatama tulid, väljendasid oma pettumust, kui ei näinud ehtsat puuriita laval – ehkki samasugune seisis kindlasti igaühel kodus maja taga.

Päriskuuriidat tuli lavale tagasi, kui lavastus taas teatrimajja kolis. Ja kuigi riitu tuleb aeg-ajalt täiendada – ehk kipub hea kuiv puu kuivades kokku tõmbuma? – seisavad legendaarsed riidad toekalt oma ülesannet täites „Eesti matuse“ talutaguses veel 10 aastat, kui etendustele publikut jätkub.

Kirjanik Andrus Kivirähi looming meenutab üha enam seda, mida 19. sajandi algul pidas üheks oma ülesandeks Karl Ernst von Baer, uurida eestlaste endeemilisi (mingil maa-alal püsivalt esinevaid) haigusi, „pühendada end nende tundma õppimisele ja ravimisele“.

Kivirähki aineks on eesti endeemilised müüdid: kuldne Pätsi aeg, eestlaste ausus, töökus, kannatlikkus jne.

Andrus Kivirähk, kas on veel eesti müüte, mis „Eesti matuse“ järel teie tähelepanu võiks köita? Millest üks eesti kirjanik ikka kirjutama peab kui mitte eestlastest. Oleks väga imelik, kui ma kirjutaks Prantsuse ajaloolisi romaane. Arvan, et neid asju leidub veel hulgaliselt, mis kirjutamist ootavad. [---]

On arvatud, et „Eesti matus“ vaidleb parodeerides Tammsaare võimendatud luterlik-weberliku tööetika. Lavakujunduses domineerib lõppematu puuriit otsekui parafras Vargamäe lõpmatusse ulatuvatele kraavidele. Taustaks on Eesti küüditamislugu käsitleva „Pilvede värvide“ lavastust meenutavad kulissid (värve vahetavad pilved ja pääsukesed traadil). On see ikkagi vaidlus eesti kirjanduse sakraalse mõõtmega?

Allusioon Kruusvalli „Pilvede värvidele“ on mulle uudis. Tammsaarega ma muidugi vaielda ei taha. Ta on üks mu lemmikkirjanikke.

Mulle meeldivad tema teosed. Kasutasin viidet temale selleks, et anda näidendile veel üks lisaplaan. Nii on laenatud „Töest ja õigusest“ nimed ja muidugi töö temaatika.

Üks võimalik paralleel, mida ma ise tähtsaks pidasin, on Madis Kõivu „Tagasitulek isa juurde“, kus oli ka üks kõrvaltvaatav tegelane, nagu

nüüd minu näidendis on Jan Uuspõllu kehastatav Andres.

Rein Veidemann „Kirjanik Andrus Kivirähk uurib teatrilaval eestlaste omamüüte“.

Postimees, 11. juuni 2002

Nüüdsel ajal, kui endisaegne talupoeglik enese tööga tapmise viis asendub linlike, aga veelgi suitsiidlikemate edustsenaariumidega (mida me ühiskondlik arvamus armutult ülistab), on „Eesti matus“ ka tarvilik hoiatusteos.

Eelmise lause kirja pannud, hakkasin mõttes loendama, mida see Kivirähk igapäevase lehe-, tele- ja raadiotöö kõrvalt kõik kirjutada on jõudnud ja eks ta töökus ole ikka hirmus küll ...

Aga esialgu on Kivirähi kirjatöödest ikka veel rohkem loomisrõõmu kui higilehka tunda, nii et ei hakka mina teda keelama. Aga puulõhkumisega pidagu ikka piiri!

Kalev Kesküla „Tööeestlase elujõud“
Eesti Ekspress 13. juuni 2002

Andrus Kivirähk ja Priit Pedajas, lava- ja valguskujundajad Pille Jänes, Airi Eras ja näitlejad on imelikul kombel ühe mitte liiga pika, hirmnaljaka ja kurblik-kummalise lavaloo sisse suurema osa meie ennastaitavaid rahvuslikke müüte ära mahutanud. Isegi mitte niivõrd müüte, vaid seda, kuidas me endast räägime, kirjutame ja ennast näha tahame. Kuidas siinmail on nende tardunud kinniskujutluste abil püütud üle saada (enamasti alateadlikult) asjadest, mis otsavaatamiseks ja väljaütlemiseks liiga kibedad. Kusagil lehereklaamis oli öeldud, et lavalugu käivat eestlaste tööhulluse pihta. Kas pole hoopis nii, et kui sellest tööhullusest, töönarkomaaniast on nii kangesti rääkima hakatud, siis sellepärast, et tegelikku töötegemist on vähemaks jäänud? Ja müüdi ülespuhumine peab seda varjama? Vabatahtlik sunnitöö on muidugi valus teema. Aga tegelikult, vähemalt siin linnas, türanniseerib inimesi rohkem sundmõtteline piduhullus ja igasugu asendustegevused! Kogu see uus mütoloogia, et sa pole keegi, kui aina klubides ei „löögastu“ ja jõusaalides-golfiväljakutel jne., jne. ennast „laadimas“ ei käi või loodust peenel piknikul ei naudi. Taas orjus! See peenem variant, mida ka lavastuses Tiina kuju kaudu pilatud on.

Lea Tormis „Kohtumine iseendaga“
Sirp, 16. juuni 2002

Lõpuapplausi ajal mõtlesin, mis toimub publiku-
mi peas. Kas nad tunnevad end vapustatute ja
valgustatutena, et neile näidati nende eluviisi
väärtust? Täpselt – kas etendus mõjus neile
nagu pealinnast saabunud revolutsioonivoliniku
kihutuskõne rahvamajas, et inimesed, te olete
pimeduses vaevelnud, teie elu on olnud hädaorg,
aga nüüd toome teile valguse?

Vaevalt küll. Kindlasti sõitsid pärast etendust
paljud maale tagasi, et pühapäeval esivanemate
talus rügada. Ja muist jäi linna „panema“.

Kiviräha publik tõestas hiilgavalt, kuidas publik
ei väsi iial kaifimast elu selle enese vormides,
kuidas äratundmisrõõm on seda suurem, mida
laiemaid rahvakihte see puudutab. Lavalt kõ-
lanud märksõnad on kahtlemata eesti rahvale
universaalsed.

Mihkel Mutt „Kelle üle nad naeravad?“
Sirp, 2. august 2002

Võõra reaktsioon ütleb enda kohta ikka rohkem
kui oma. Ja paistab, et võõrale ei näita Kivirähki
lugu mitte ainuüksi rahvusliku eneseteadvuse
ja eneseteostuse lähteid, vaid tõuseb vähemasti
samavõrra ka suureks, ja mitte ainult sotsiaalseks
üldistuseks.

Tõsi, lätlased on meie ühise ajalootaaga tõttu
selles kontekstis omasemad kui soomlased. Ses-
tap reageerib lõunanaabrite publik tormiliselt neil
hetkedel, mil kirjeldatakse keldrit kui puuviljade
igavest puhkepaika, kust neil konserveeritud
kujul pole lootustki kunagi taas päevavalgusse,
ammugi siis kõhtu jõuda. Saal rõkkab ka siis, kui
kuuleb üht Kivirähki karjääri andekamat nalja:
vanaisa matus meenutas kartulit – mullast oled
sa võetud ja mullaks pead sa saama.

Seevastu soome publik, kes oli valdavalt keskea-
vanemast otsast, reageeris kõige tormilisemalt

siis, kui juttu oli härra Berendsenist, kes oli nii eestimeelne mees, et käis elu aeg Elvast Tartusse tööle ega ostnud iialgi kuupiletit – sest kes garanteerib talle, et kuu lõpus Vene võim veel kehtib. Meeletu naerumõire.

Ja see on märgiline mõire. Ühelt poolt sisendab see lootust lootusetusesse, teisalt kirjeldab, avab äärmuseni küündivat naiivsust ja jäärapäisust.

Ja-jah, positivistid võivad seda eesti mehe jonniks või soome sisuks kutsuda, tegelikult ei ole see ikkagi midagi muud kui eneseuhkuse kvin-tessents. Kas või läbi halli seina. Ja Soome publik hammustas selle katki.

Andres Keil „Eesti matus“ avas Soomes uue kiri.
Eesti Päevaleht, 10. november 2007

ANDRES: Ma olen seda maja alati kartnud. Kõik mu lapsepõlve suved möödusid siin. Kuidas ma seda paika vihkasin ja siit ära igatsesin, tagasi linna, oma tuppa, oma sõprade, oma raamatute, oma asjade keskele. Elu vanaisa juures tundus mulle väljakannatamatult igav. Siin polnud isegi televiisorit - või tegelikult siiski oli, aga katkine, ja seda ei parandatud iialgi ära, kuna kellelgi polnud nagoonii aega seda vaadata, sest ema ja isa tulid siia asja pärast, mitte telekat vahtima. Nad veetsid siin kogu oma puhkuse, mis kujutas endast ilmselt hoopis rängemat tööd, kui see, mida nad linnas tegid. Ja mitte ainult puhkus – ka nädalalõppudel tuli sageli sõita siia, sest sõnnik tahtis laotamist, kartul algul panemist ja pärast võtmist, peenrad rohimist, marjad korjamist, puud lõhkumist, sada muud tööd tegemist. Vanaisa sai muidugi ka ise paljuga hakkama, ta oli päevad läbi õues, isegi siis, kui vihma sadas, keeras ta endale ümber jumal teab kust pärit vene soldatisineli ja töötas aias nagu mõni loom, kes ilmast ei hooli. Aga tööd oli siin nii palju, et sellest piisas ka emale ja isale, piisas minulegi, kes ma seda tööd oma südames jälestasin, ja seda tööd tuli aina juurde. Ikka pikemaks venitati peenraid, ikka suuremaks paisutati kartulipõldu, ikka uusi ja uusi marjapõõsaid ning õunapuid istutati aeda, et veeta siis terve sügis neilt saaki kogudes ning seda sisse tehes. Milleks? Seda ei küsinud endalt keegi, ei julgenud küsida. Ema ja isa polnud ka ise rõõmsad, et nad peavad kogu oma puhkuse ja enamuse nädalavahetusi siin veetma, nad rääkisid tagasi linna sõites isekeskis alati, kui väsinud nad on, aga nad ei näinud pääseteed. Ega nad muidugi ei otsinudki, selline elu tundus

neile ainuvõimalik. See maja oli kui mingi iidne, kivistunud lohe, kes põrnitses sind oma akendest silmadega, nõidus inimesed ära ja sundis ennast alandlikult teenima.

Andrus Kivirähk „Eesti matus“

Esmalavastus 2002:

dekoratsioonid valmistasid Peeter Loit,
Juho Kokamägi, Külliki Falkenberg
kostüümid õmblesid Lutsia Pedastik, Urve Lerman, Jana Volke, Inge
Vagiström ja Helmi Toomsalu Piret Tangi juhendamisel
drapeerija Enna Jürine
mehaanikud Hendrik Kiisler ja Jaan Luhaäär
tislerid Toivo Sakk ja Vaido Muuk
butafoor Ardi Aav

2019:

pealavameister Mikk Lagemaa
lavameistrid Villi Vernik, Sten-Erik Rimmel, Oskar Irve
valgusmeistrid Raido Talvend, Liina Talvend
helioperaatorid Tauno Makke, Norman Verte,
Ann Einberg, Valentin Siltšenko
riietajad Kayre Pärnpuu, Marie-Katharine Maksim, Jaanika Idvan,
Kaja Edovald, Kadri Pajula
grimeerijad Kristel Kärner, Edith Eller, Marii Lotta
elektrik Raivo Valdas

kunstnik-kujundaja Külliki Falkenberg
õmblejad Marvi Idol, Urve Lerman, Inge Vagiström,
Anna Viik, Jana Volke
drapeerija Enna Jürine
rekvisiidiala juhataja Karin Tetsmann
butafoor Lea Ojam
mehaanik Oskar Pruus
tisler Toivo Sakk
tisler-dekoraator Juho Kokamägi
konstruktor Andrus Muuga
kostüümilao hoidja Kadri Varblane
lavastusjuht Andres Bergström
lavastusteenistuse juht Toivo Kaev
etendusteenistuse juht Johannes Tammsalu
kostüümiala juhataja Piret Tang
valgusala juhataja Raido Talvend
heli- ja videoala juhataja Tauno Makke
grimmiala juhataja Helga Aliis Saarlén
kavalehe koostajad Angela Mooste, Ene Paaver
plakati ja kavalehe kujundaja Kadri Hallik
kunstiline juht Hendrik Toompere jr
teatrijuht Rein Oja

6. trükk, august 2019

Toetajad

Koostööpartnerid

